

ручју провинције Превалис долази за вријеме византијског цара Јустинијана I (527–565), када долази до поновног успостављања црквене организације (Vujičić, 2007: 31). Наиме, од 535. до 555. године трајао је византијски поход против краљевине Источних Гота, који се завршио њеним покоравањем и стављањем под власт Византије (Острогорски, 1983: 89).

Сматра се да је у Скадру, центру провинције Превалис, организована архиепископија крајем IV вијека. Први познати епископи Скадра били су Басо и Сенечије који се помињу у писму папе Сириција око 392. године (Ковачевић, 1967: 257; Vujičić, 2007: 21; Mijović, 1998: 44). Такође епископски центри у Превалису били су осим Скадра, Дукља и Љеш. Епископ Дукље Евандар помиње се као учесник сабора у Халкедону 451. године (*Evandrus episcopus civitatis Diocliae*) (Mijović, 1998: 39). Крајем IV вијека провинција Превалис била је припојена префектури Источни Илирик у којој је формирана црквена област са сједиштем у Солуну и чији је егзарх имао патријаршијска права над потчињеним подручним архиепископима и епископима. Када је после Хенотикона источно-римског цара Зенона 481. године настао раскол између Рима и Цариграда, стање у Источном Илирику било је несређено у односима између Цариградске патријаршије и илирског епископата и Римске курије и Солунског егзархата. У то вријеме епископи Превалиса били су у црквеним питањима препуштени сами себи, све док за вријеме цара Јустина I (518–527) није дошло до поновног успостављања уније између источне и западне цркве. Формирањем архиепископије Јустинијане Приме 19-том новелом цара Јустинијана од 14. априла 535. године, провинција Превалис прелази под њену јурисдикцију. На Петом васељенском сабору у Цариграду 553. године као заступник Јустинијане Приме јавља се Фока, епископ Скадра, који је подржавао политику цара Јустинијана (Ковачевић, 1967: 257–261).

Што се тиче културних прилика географски положај провинције Превалис, која се налазила на граници источне и западне сфере, довео је до унакрсних прожимања и утицаја истока и запада у културном животу провинције, што се огледало како у архитектури тако и у умјетничком стварању. У језичком погледу

провинција Превалис у касноантичком периоду припадала је латинској сфери. Ријека Дрим, односно стари римски пут *Via Egnatia*, биле су у то вријеме границе између латинског и грчког језика, тј. цивилизација. У унутрашњости провинције Превалис, као и у сусједној Новој Епир, романизација је била површна (Храбак, 1991: 91). У провинцији Превалис, осим осим цркава у Дукљи, Бару и подручју Боке Которске, познато је још неколико црквених грађевина из V и VI вијека, као што су базилике у Будимљу, Коловрату на Лиму, и на градини код села Мартинића код Спужа (Ковачевић, 1967: 267–271). Остаци једне ранохришћанске базилике откривени су испод комплекса данашње цркве Светог Петра у Бијелом Пољу (Vujičić, 2007: 34). Најинтензивнија градитељска дјелатност на подручју провинције Превалис, као и у другим провинцијама Царства, била је за вријеме цара Јустинијана и огледала се у изградњи војних утврђења и сакралних грађевина. Базилике су углавном подизане у градовима који су били епископска или архиепископска (митрополитска) сједишта (Vujičić, 2007: 21, 31). Почетком VI вијека долази до напуштања градова као аграрних центара и до претварања епископских имања око великих цркава у центре нових аграрних подручја. По Павлу Мијовићу то је случај свуда у Приморју, околини Дукље, жупи Никшића, и у другим жупама и областима провинције Превалис. Код Берана у селу Будимљи пронађени су остаци једне рановизантијске базилике (Mijović, 1998: 47).

Пустошење провинције Превалис од стране Источних Гота нанијело је штете црквеној организацији. Приликом готског разарања Дукље страдале су и двије хришћанске базилике, од којих је једна била катедрална црква. Једна од њих се обнавља тек у IX вијеку као крстообразна црква. У том периоду долази до премјештања црквеног средишта из Дукље на локалитет Златица у Дољанима, гдје су откривене један до друге двије цркве: пространа тробродна базилика и триконхозна црква (Ковачевић, 1967: 263).

Црквена организација у провинцији Превалис распада се пред најездом Авара и Словена крајем VI вијека. Прва два таласа Словена завршила су у Старом и Новом Епиру и Грчкој, али нијесу мимоишли ни Превалис. Годи-

не 548. Словени су допрли до Драча, а 587–88. године послије неуспјеле опсаде Солуна расули су се по Старом Епиру и Грчкој. Овај словенски талас отиснуо се и сјеверно од ријеке Војуше. Епископ Љеша морао је да напусти своју дијецезу и да се привремено склони у Италију, гдје је боравио још средином 592. године (Храбак 1991: 92). Епископ Љеша коначно побјегао је пред освајачима у Италију 599. године, а епископ Рисна се последњи пут помиње 595. године. У историјским изворима постојање црквене организације у Скадру и Дукљи последњи пут се помиње 602. године. Трећи велики словенски талас (око 615) довео је до словенског насељавања провинције Превалис. Током VII вијека, поготово током прве двије деценије, разбијањем државне власти на простору Балкана, а тиме и провинције Превалис, рушењем градова, великим миграцијама становништва, настале су коријените промјене на тим просторима, које су резултирале и уништењем црквене организације, која се обнавља тек почетком IX вијека (Ковачевић, 1967: 263; Храбак, 1991: 92).

Словенско надирање имало је далекосежан значај за Балканско полуострво. Словени су током времена преплавили цијело полуострво до Јадранског и Егејског мора и до Коринтског залива. У почетку Јустинијанове владавине Словени у заједници са Бугарима почињу сталне упаде у балканске покрајине Царства и поред снажних утврђења на Дунаву и унутрашњости. Међутим услед заузетости византијске војске на другим фронтовима, у Африци, Италији и Шпанији, балканске провинције није имао ко да брани. Словени су се у почетку задовољавали пљачкањем византијских земаља и са плијеном враћали преко Дунава у своје постојбине, али временом почињу стално да се насељавају на Балканском полуострву (Острогорски, 1983: 90–91). За вријеме византијског цара Маврикија (582–602) услед честих напада Словена задржало се немирно стање на Балканском полуострву, које се појачало доласком Авара у Панонску низију, који су подложивши Словене својој власти кренули са упадима на територију Царства срушивши византијски одбрамбени систем. Балканско полуострво било је препуштено Словенима (Острогорски, 1983: 99; Мијовић, 1991: 69–83). Око 614. године раз-

орена је Салона, средиште византијске управе у Далмацији, срушени су и најважнији градови у унутрашњости Балканског полуострва, чиме је разорена византијска власт и цивилизација на овом подручју. Слично се десило и са провинцијом Превалис, у којој су само нека градска утврђења остала под влашћу Византије, као Бутуа (Будва), Скодра (Скадар) и Лисус (Љеш), сабијени у средњовјековне зидине (Острогорски, 1983: 110; Драгојловић, 1991: 35). Највећи дио Балканског полуострва, поготово његова унутрашњост, налазила се у рукама појединих словенских племена. Те области византијски писци називају „склавинијама“ које се фактички налазе ван домаћаја византијске власти, али још немају сопствене државне организације (Острогорски, 1970: 10–11; Острогорски, 1983: 111).

Подручје данашње Црне Горе се током позне антике скоро у цјелости, сем Боке Которске, налазило у саставу провинције Превалис (од 297), са центром у граду Скадру. Провинција Превалис била је без војних посада све до док није постала гранична област источно-римског царства. Од краја IV вијека у провинцији Превалис оснива се црквена организација. Због свог граничног положаја у провинцији Превалис долази до мијешања и прожимања источних и западних културних утицаја. Провинција Превалис је тешко пострадала од упада Источних Гота, али у VI вијеку за вријеме владавине цара Јустинијана I у провинцији долази до обнове градова и црквене организације. Крајем V и почетком VI вијека услед словенско-аварске најезде на Балканско полуострво, долази до разарања градова и црквене организације у провинцији Превалис на дужи период.

Литература

Vujičić, R. (2007). *Srednjovjekovna arhitektura i slikarstvo Crne Gore*. Podgorica: CID.

Драгојловић, Д. (1991). Етничке промене на тлу позноримске провинције Превалитане. У: *Становништво словенског поријекла у Албанији (Зборник радова са Међународног научног скупа одржаног на Цетињу 21, 22. и 23. јуна 1990)* (35–42). Титоград: Историјски институт СР Црне Горе.

Загарчанин, М. (2014). О Скадру и Доклеји у провинцији Превалис на основу археолошких свједочанстава. *Историјски записи*, (1–2), 49–66.

Ковачевић, Ј. (1967). Провинција Превалис. У: *Историја Црне Горе, Књига Прва, Од најстаријих времена до краја XII вијека* (241–277). Титоград: Редакција за историју Црне Горе.

Мијовић, П. (1991). Команска култура и питање доласка Словена у Превалис. У: *Становништво словенског поријекла у Албанији (Зборник радова са Међународног научног скупа одржаног на Цетињу 21, 22. и 23. јуна 1990)* (69–83). Титоград: Историјски институт СР Црне Горе.

Mijović, P. (1998). *Od Dokleje do Podgorice*. Cetinje: Centralna narodna Biblioteka Republike Crne Gore „Đurđe Crnojević“.

Острогорски, Г. (1970). *Византија и Словени*. Београд: Просвета.

Острогорски, Г. (1983). *Историја Византије*. Београд: Просвета.

Храбак, Б. (1991). Ширење арбанашких сточара по равницама и словенски ратари средњовековне Албаније. У: *Становништво словенског поријекла у Албанији (Зборник радова са Међународног научног скупа одржаног на Цетињу 21, 22. и 23. јуна 1990)* (85–130). Титоград: Историјски институт СР Црне Горе.

Васиљ Л. Јововић

Подручје данашње Црне Горе у касној антици и раном средњем вијеку

Филозофски факултет Никшић, vasiljiovovic@yahoo.com

Апстракт: Подручје данашње Црне Горе у периоду римске владавине улазило је у састав провинције Илирик, затим провинције Далмације, а од 297. године налази се у саставу провинције Превалис са сједиштем у Скадру. Приликом подјеле Римског царства 395. године провинција Превалис припала је Источно римском царству. Током наредних вјекова подручје Балканског полуострва, па тиме и провинције Превалис, бива изложено варварским нападима (Готи, Авари, Словени). Током VI и VII вијека у вријеме аварских и словенских упада на територију Источног римског царства дошло је до потпуне пропасти царске власти, као и црквене организације, у многим областима Балканског полуострва, укључујући и провинцију Превалис.

Кључне ријечи: Превалис, Скадар, Црна Гора, средњи вијек.

Административним реформама цара Диоклецијана 297. године Римско царство је подијељено на четири префектуре: Оријент, Илирик, Италију и Галију, које су се дијелиле на дијецезе. Префектура Илирик била је подијељена на дијецезу Македонију и дијецезу Мезију, у оквиру које је између осталих провинција (обје Дакије, Дарданије, Горње и Доње Мезије) формирана провинција Превалис. Новооснована провинција Превалис одвојена је од старе римске провинције Далмације 297. године или нешто касније 305–306. Одвајање провинције Превалис од провинције Далмације проистекло је због тешких комуникационих веза морем са градом Салоном, центром провинције Далмације, мада је Римско царство до краја III вијека већ увелико формирало прилично добру мрежу путева који су спајали Салону са подручјем данашње Црне Горе и сјеверне Албаније. Под римским царе-

вима Диоклецијаном и Константином Великим провинција Превалис припадала је Мезијској дијецези, око 396. године дијецези Македонија, а од 400. године дијецези Дакија. Када је римски цар Теодосије 395. године подијелио Царство на Источно и Западно, провинција Превалис је припала Источном римском царству и постала његова гранична провинција. Године 437. приликом женидбе западно-римског цара Валентијана III са Евдокијом, кћерком источно-римског цара Теодосија II, цијела префектура Илирик припада Теодосију II, а самим тим и Превалис није више погранична провинција (Ковачевић, 1967: 241–242; Загарчанин, 2014: 50).

Провинција Превалис се на западу граничила са провинцијом Далмацијом, на сјеверу са провинцијом Горњом Мезијом, на истоку са провинцијама Дарданијом и Македонијом *Salutaris* и на југоистоку са провинцијом Нови Епир. Западна граница ишла је највјероватније од Будве на сјевер поклапајући се са границама Источног и Западног римског царства, планином Ловћеном, окол Боке Которске на Кривошије и данашњи Никшић, па Пивом до састава ријека Пиве и Таре. На југу и истоку, граница је ишла ријеком Маћом (*Mathis*), ријеком Црним Дримом до његовог спајања са Бијелим Дримом и високим планинским вијенцем Шаре (*Skadrus Mons*) до у Горњи Ибар. Сјеверна граница је ишла највјероватније планинама Дурмитором, Сињајевиним, преко Колашина и Васојевићких Комова на Ругово, Мокру Гору, Подгор и Суву планину, до у Ибарску долину. У провинцији Превалис налазили су се приморски градови

Улцињ и Љеш, и континентални Дукља и Скадар. Из писама римског папе Лава I из 446. године и Гргура I изводи се закључак да је Скадар био главни град провинције. Црквена организација се увијек подударала са државно-административном организацијом Царства, наиме, у писму Лава I, скадарски епископ Сенеције II назива се архиепископом (митрополитом), а у писму Гргура I помиње се Јован, архиепископ скадарски, те се из ових података може сматрати да је Скадар био главни град провинције Превалис (Ковачевић, 1967: 242).

Провинцијом је управљао прецез (*praeses*) са титулом *vir clarissimus* или *vir perfectissimus*. Прецези су бирани из редова витешког коњаничког реда, а називали су се са још неким другим високим положајима *iudex*, *rector* или *moderator*. Дужност прецеца (*praesidiatus*) састојала се у вршењу административних и судских функција, али није обухватала војне функције, јер су реформама цара Диоклецијана и Константина I раздвојене војне од цивилних власти у провинцијама (Ковачевић, 1967: 243). Војним пословима једне или више провинција управљао је дукс (*dux*). У провинцији Превалис у почетку није било војске, јер ни у провинцији Далмацији још од времена цара Веспасијана није било војске. Ситуација се мијења када провинција Превалис постаје погранична област Источног римског царства, нарочито када се нашла на граници према непријатељској држави Источних Гота. У провинцији Далмацији војска и флота су организовани за вријеме владавине цара Лава I (457–474). Тада је вјероватно организована и војска у Превалису (Ковачевић 1967: 244–245).

Продор Западних Гота крајем IV и почетком V вијека у провинцију Превалис није оставио неки сигурнији археолошки траг, те се не може са сигурношћу говорити до које су мјере Западни Готи пљачкали и пустошили провинцију Превалис (Ковачевић 1967: 251–252). Пола вијека касније на границама Превалиса (459) појавили су се Источни Готи, који су након што им је источно-римски цар Лав I отказао субсидије, опустошили Илирик, продрли у Нови Епир и опљачкали Драч. Након споразума са царском владом Источни Готи су се повукли у Панонију. Након двадесетак година Источни Готи, су у рату са источно-римским

царем Зеноном, поново продрли 478. године у Епир предвођени Теодорихом Амалијцем. Из Новог Епира Источни Готи су продрли у Превалис. У околини Скадра пронађена је једна источнотска двострука богато украшена копча са полудрагим камењем и главама готске митске птице. О боравку Гота у околини Скадра неки филолози виде у етимологији имена племена Хоти и топонимима област Хоти и Хотски вирови, на сјевероисточним странама Скадарског језера. Након убиства цара Јулија Неша у Салони, германски вођа најамничких трупа у Италији, Одоакар, заузима цијелу Далмацију (480–482), и тиме долази у непосредан додир са Источним Царством. Увиђајући опасност од Одоакара, Зенон цар Источног Царства, окреће Источне Готе против њега, те они под Теодорихом Амалијцем за кратко вријеме уништавају Одоакарову државу и у Италији стварају своју Источнотску државу (493). Такође Теодорих заузима и Далмацију, гдје источно-римски цар остаје само номинални суверен. У своју државу Теодорих укључује западне пограничне области провинције Превалис, подручја око данашњег града Никшића, гдје се налазио римски каструм Андерба и источни дио провинције Далмације, Боку Которску. Из периода владавине Гота потиче каструм Анагаст (Ковачевић, 1967: 252–254; Острогорски, 1983: 82). Источни Готи су привремено освојили и град Дукљу (489–490) или су искористили катастрофални земљотрес 518. за свој пљачкашки поход на Дукљу (Ковачевић, 1967: 254). Источни Готи су војнички држали заузете територије, по свој прилици били су малобројни и сачињавили су војне посаде по каструмима, издвојени од мјесног домородачког становништва. Такође, од мјесног становништва су се Источни Готи разликовали и у вјерском погледу јер су још у својој постојбини примили хришћанство у виду аријанске јереси, коју је проповиједао Арије из Александрије (IV вијек), не признајући јединство Оца и Сина и тиме негирајући да је Исус Христос Бог. Источни Готи су формирали своју црквену организацију и посебне црквене општине. Тако у Салони, центру њихове власти у Далмацији, напореда са православнима дјелује и аријанска црквена општина (Ковачевић, 1967: 255). До поновног успостављања потпуне царске власти на под-